

Wer-iz-wer: Itzik Manger Willy Brill

Wie is Itzik Manger? Lyrisch dichter, balladezanger, volkspoëet, talmoedkenner, landschapsschilder, vagebond of Poerim-sjpiler? Beurtelings, en naar gelang de beelden die de dichter oproept, zijn al deze gedaanten in zijn poëtisch werk te herkennen. Met het landschap van zijn geboortestreek, aan weerszijden van de toenmalige Roemeens-Poolse grens, heeft Manger (1901-1969) zich zijn leven lang sterk verbonden gevoeld. Zijn herinnering voert hem regelmatig terug naar Verbesj waar hij als kind aan de oever van de rivier de Proet speelde, naar Stoptsjet, de woonplaats van zijn grootvader, met de frambozen- en vlierstruiken en 'bomen vol met trililis', naar Kolomej en Jassy, gelegen in het Walachische land, waar 'iedere wilg een kroon draagt en meent een koningin te zijn'. Nostalgisch en 'dronken van wijn en sterren' doolt hij door het leven op zoek naar zijn tehuis. 'De droeve dichter van de nacht' noemt hij zichzelf.

Een totaal ander facet van zijn persoonlijkheid openbaart zich in zijn Choemesjlider en het Poerim-sjpil Megile Esther. Bijbelse beelden uit het verre verleden plaatst hij met onverholten plezier in het sjtettel-decor van zijn eigen tijd. Hij laat Abraham een preek afsteken tegen Lot om diens veelvuldig bezoek aan *Het Gouden Hert*, en zijn drankmisbruik! 'Dat past mischien Manger maar jou zeker niet!' Hij geeft moeder Sara de Tsennerenne in de hand, en laat Job op de mestvaalt luisteren naar het fluiten van een locomotief.

Maar zijn grote liefde gaat uit naar zigeuners, rondtrekkende komedianten en troubadours, met wie hij zich graag vereenzelvigd. In hun dichtkunst en liederen ontdekt hij de oude volksmelodieën, waarnaar hij in zijn eigen poëzie tot dan toe heeft gezocht. Jaren later, in 1961, tijdens een lezing die hij hield in New York, vertelt hij over deze ontdekking. Hoe hij eens, op een late avond in een café in Boekarest zat. Tegen middernacht kwam een oude man van omstreeks zeventig jaar binnen, flink aangeschoten. Het was de laatste telg van de 'Broder Zangers'. De man schonk zich een

groot glas wijn in, maakte een soort verjiddiste kiddesj en begon te zingen en te improviseren. En toen gebeurde het:

ס'איז מיר ליכטיק געוואָרן אין די אויגן: אָט דאָס איז דאָס! די געשטאַלטן פון די בראַדער זינגערס האָבן אויפגעליכטיקט אין מיין דמיון, אַלע בדחנים, גראַמען-מאַכערס און פורים-שפילערס, וואָס האָבן אַמוזירט דורות יידן, זענען געוואָרן לעבעדיק. איך וויל ווערן איינער פון זיי, איינער פון "אונדזערע ברידער". מעגלעך אַז דאָס, וואָס זיי האָבן געשאפן און געזונגען, איז געווען פרימיטיוו, גאָר נישט קיין געהויבענע פּאָעזיע, אָבער זיי אליין זענען דאָך געווען פּאָעזיע.

איך האָב זיך דערמאָנט די שיינע פּאָלקסלידער, וואָס איך האָב געהערט אין מיין טאַטנס וואַרשטאַט. ס'אַראַ אַרגיע פון פאַרב און קלאַנג. אַ ירושה וואָס איז געלעגן פאַרוואַרלאָזט, גאַלד וואָס האָט זיך געוואַלגערט הפקר אונטער די פיס.

דאָ אין אַמעריקע האָט מען אַ פאַלשן באַגריף וועגן יידישן לעבן אין מזרח-אייראָפּע. דאָ מיינט מען אַז אַלץ איז דאָרט געווען ישיבה-און תורה-יידישקייט. אָבער וואָס איז דער אמת? אין יעדן שטעטל איז געווען איין רב און הונדערט פורים-שפילערס. דאָ אין אַמעריקע האָבן מיר אין יעדער שטאַט הונדערט רבנים און אַפילו נישט קיין איין פורים-שפילער.

אין זייער זכות האָב איך אָנגעשריבן די "חומש-לידער" און די "מגילה-לידער". אַפילו אין מיין "גן-עדן-בוך" איז פאַראַן אַ מלאך, וואָס שרײַבט פורים-שפילן. ווייל באמת וואָס פאַר אַ גן-עדן וואָלט עס געווען אַן אַ פורים-שפיל?

‘Het werd mij licht voor de ogen. Dit was het! De gestalten van de zangers uit Brody zag ik helder voor me. Alle sneldichters, gelegenheidspoëten, bruilofts-rijmers en Poerimsjplers, die generaties van joden hebben geamuseerd, kwamen tot leven. Misschien is het primitief wat zij zongen, geen verheven poëzie, maar zichzelf waren poëzie. Ik herinner mij de volksliedjes die we in mijn vaders kleermakers-atelier zongen, een orgie van kleur en klank. Het is een erfdeel, dat we verwaarloosd hebben, goud dat onder de voet is gelopen. Hier in Amerika heeft men een vals beeld van het Jiddische leven in Oost-Europa. Hier wordt gedacht dat men zich daar alleen maar in tora en talmoed verdiepte. Maar hoe was de werkelijkheid? Ieder sjtetl had één rabbijn en honderd Poerim-sjplers. Hier in Amerika hebben we in elke stad honderd rabbijnen en niet één Poerimsjpler.

Ter ere van die zwervende troubadours schreef ik mijn Choemesj- en Megile-liederen, en zelfs in mijn Boek van het Paradijs komt een engel voor die Poerimliederen schrijft. Want eerlijk is eerlijk, wat voor een paradijs zou het zijn zonder Poerimsjpln?

De Broder Zangers

Ik sprong op de kar van de Broder Zangers
om met hen naar het eind van de wereld te rijden,
door steden en dorpen, door zingende jaren,
om te zwerven, gebrek en honger te lijden

Geloof me, het leven was luchtig en licht
met die eerste echt-jiddisje komedianten,
voor het veld zingen vogels, de krekels voor 't graan,
en wij zingen voor joden - wij, Broder Vaganten.

Bij een kroeg of een joods logement wordt gestopt,
het is herfst, de regen beukt op de ruiten,
wij zetten, met zang en theater, de bloemetjes buiten.

Rond de boers-houten tafels een simpel publiek, arm als Job,
ze zuchten van sores en lachen zich tranen met tuiten.
In de regen daarbuiten wacht de kar op de Broder Kornuiten.

11, 12 זינגער

כ'בין אַרויפגעשפרונגען אויפן וואָגן פון די "בראָדער זינגער"
און בין מיט זיי אַ מהלך וועגס אָפגעפאָרן,
דורך שטעט און שטעטלעך, דורך זינגענדיקע יאָרן,
דורך וואָגל, דורך הפקר און דורך הונגער.

דעם אמת געזאָגט, ס'איז מיר געווען גרינגער
מיט אָט די ערשטע פריילעכע יידישע אַקטיאָרן,
פאַר די פעלדער זינגען פייגל, די גרילן - פאַרן קאָרן,
און פאַר די יידן זינגען מיר - די "בראָדער זינגער".

אין יידישע אַכסנייה'ס, אין קרעטשמעס ביי די וועגן,
האַרבסט-צייט, ווען אין די לאַדנס פויקט דער רעגן,
שטעלן מיר זיך אָפּ פּדי צו זינגען און צו זאָגן.

ביי לאַנגע הילצערנע טישן זיצן פּראָסטע יידן און זיי הערן,
אָט זיפּצן זיי פאַרזאָרגטע און אָט לאַכן זיי מיט טרערן,
אין דרויסן אויפן רעגן וואַרט אויף אונדז דער וואָגן.

Een van Mangers bekende liederen is het op muziek gezette gedicht 'Oifn Weg sjtejt a Boim', waarin hij als klein jongetje ziet hoe een boom aan het begin van de Een van Mangers bekende liederen is het op muziek gezette gedicht 'Oifn Weg sjtejt a Boim', waarin hij als klein jongetje ziet hoe een boom aan het begin van dwinter door alle vogels wordt verlaten. Hij besluit zelf een vogel te worden om de boom gezelschap te houden. Zijn moeder roept verschrikt: 'Maar kind, je zult kou vatten in die boom, doe een das om, zet een bontmuts op, trek overschoenen aan en een extra onderhemd.' En zo ingepakt probeert hij te vliegen. Tevergeefs. Moederliefde verhindert hem een vogel te worden.

Het is door toedoen van de muziek een enigszins melancholiek lied geworden, hoewel de tekst voor moderne oren eerder humoristisch klinkt.

Voor Manger zelf heeft het gedicht een bijzondere betekenis gekregen, toen hij in 1948 vanuit Londen, waar hij de oorlog had doorgebracht, naar Warschau werd gestuurd om er als afgevaardigde van de internationale PEN-club de onthulling van het getto-monument bij te wonen. Tijdens dat bezoek ontmoet hij voor het eerst Mark Edelman, een van de kommandanten van de getto-opstand in Warschau. En deze vertelde hem de volgende geschiedenis:

'Het getto vocht en bezweek. De Duitsers bestookten de huizen met brandbommen. De hitte was onbeschrijflijk, een groot deel van mijn legeronderdeel was al omgekomen. Voor de laatsten die over waren was er nog maar één uitweg: door de riolen naar het Poolse gebied. Toen ze de bunker verlieten bleven ze een paar minuten ontzet staan kijken. De huizen stonden overal in brand, het hele getto was één vlammenzee. Op dat moment zei een meisje uit onze groep uw gedicht op:

oifn weg sjtejt a boim
sjtejt er aingeboign,
ale fejgl foenem boim
zenen zich tsefloign...

Ze zei het op? Nee, ze fluisterde, maar iedereen kon het horen. Iedereen voelde aan dat die weggevlagen vogels geen vogels waren, maar moeders, vaders, broers, zussen, kameraden en vrienden. De mooiste vogels van het Poolse jodendom.'

Manger voegde daar later aan toe: 'Ik heb dit lied geschreven in de dertiger jaren, als aandenken aan mijn moeder - een eenvoudige jiddisje mame, die niet kon lezen en schrijven, maar boordevol liefde zat, een liefde die voor de sterkste vleugels te zwaar kon worden. Nu behoort het lied toe aan dat onbekende joodse meisje in het getto van Warschau.'